

גברים בישראל לא עובדים, מה עושים?

צבי אקשטיין

במרבית ארצות העולם ובמיוחד בארצות התעשייתיות אחוז הגברים בגילאי 25 עד 54 אשר עובדים או מחפשים עבודה (משתתפים) הוא 94%. לעומת זאת, בישראל פחות מ-86% מהגברים משתתפים בשוק העבודה. כך נוצר פער של יותר מ-8% בין כוח העבודה בישראל לזה המקובל בעולם המפותח. הפער בין המועסקים בישראל לעומת המועסקים בארצות המפותחות, בקבוצת גיל זו, הוא כ-12%. זהו פער אדיר ומשמעותו היא שאנו מאבדים מדי שנה תוצר בהיקף של כ-9 מיליארד דולר לשנה!

ראוי לציין שבין הנשים מצבנו יחסית טוב. ההבדל בהשתתפות בין בנות גיל 25-54 נמוך רק בשני אחוזים מהמקובל בארצות המערב. בקרב הנשים בשנות התשעים היתה עלייה משמעותית בהשתתפות בשוק העבודה. לעומת זאת, השתתפות הגברים בתקופה זו נשארה קבועה. התגובה המיידית היא: אצבע מאשימה על החרדים. אך, קבוצת החרדים יכולה להסביר בקבוצת גיל זו לכל היותר בין שלישי לרבע מההיקף הפער בתעסוקת גברים בין ישראל לעולם המערבי. לא שיש להקל ראש בזה, להפך, אך כאן התמונה ברורה לגבי הסיבות והתוצאות. מי, אפוא לא עובד ולא מחפש עבודה מבין הישראלים שאינם חרדים?

בשנות התשעים חלה ירידה בתעסוקה והשתתפות של גברים בכל קבוצות הגיל וההשכלה. אך הנתון המשמעותי ביותר הוא שתעסוקת הגברים בעלי השכלה של עד 12 שנות לימוד, ירדה במשך שנות התשעים ב-10%. אלו לא חרדים. בנוסף, במשך שנות התשעים יש ירידה של 8% בתעסוקת גברים בני 55-65. קבוצות גברים זו כוללת את הפנסיונרים מהצבא, מהמשטרה והרבה פליטים ישראלים מענף הבנייה.

הרצון לעבוד קיים אצל כולם. הוא נובע מהרצון לחיות ברווחה ולקיים אורח חיים תקין, יציב ואחראי. אולם, הפנאי נעים יותר ממקום העבודה. שיקולים מרכזיים הם השכר ותנאי העבודה בשדות, על הפיגום, לאורך קווי הייצור ובניקיון לעומת תנאי תשלומי הרווחה או הפנסיה המוקדמת. מהי הסיבה שהגברים הישראלים בעלי מיומנות מקצועית נמוכה, ובגיל מבוגר אינם במעגל העובדים? פשוט – החלפנו אותם עם עובדים זרים צעירים, זולים, נאמנים שלא יכולים לקבל דמי אבטלה או תשלומי קצבה. כמו כן, אין אנו מעודדים תעסוקה לאלו הנוזקים לעתים לתמיכה באמצעות תשלומי רווחה.

למרות המיתון והאבטלה העולה של ישראלים חסרי השכלה, מאז 1996 תעסוקת הזרים עולה. מכ-8% מועסקים זרים בסקטור העסקי בתחילת שנות התשעים תעסוקת העובדים שאינם ישראלים הגיעה ל-15% ב-1999. היום היא כנראה כ-14%, זאת למרות יציאת הפלשתינאים עם פרוץ האינתיפדה השנייה. בתקופת המיתון כמות העובדים הזרים עלתה במיוחד. מועסקים במשק כ-250 אלף עובדים זרים כולל עובדי השטחים. לעומת זאת, כ-140 אלף ישראלים עם פחות מ-12 שנות לימוד מובטלים ועוד מספר דומה של ישראלים פסקו לחפש עבודה.

מהי הסיבה שאבטלת הישראלים גדלה ותעסוקת העובדים הזרים גדלה? הסיבה היא בעלות למעסיק. עובד זר עולה למעביד פחות מעובד ישראלי עד כדי הפרש של 40%. עובד זר בענף הבנייה עולה למעסיק כ-5\$ לשעת עבודה. עובד ישראלי מקביל באיכותו עולה למעסיק כ-7\$ לשעה. באירופה עולה פועל בנייה למעסיק כ-9\$ לשעה – זר ומקומי כאחד.

חישוב פשוט ($7-5$) $\times 200$ שעות בחודש) מביא לכך שלמעסיק עובד זר בענף הבנייה יש רווח סמוי (רנטה כלכלית) של 400\$ לחודש או 4800\$ לשנה. בעבור 50,000 העובדים הזרים המועסקים בענף הרנטה הכלכלית השנתית לקבלני הבניין מגיעה ליותר ממיליארד ש"ח. יש במה להתחלק עם הפקידים ויש גם מספיק בשביל מודעות ענק בעיתונים. זהו מקור אדיר לשחיתות אבל מעל לכל – גורם מרכזי לירידה בתעסוקה ובשכר של אוכלוסייה רחבה של ישראלים בעלי השכלה נמוכה.

כלומר, מדיניות העסקה של עובדים שאינם תושבי מדינת ישראל (זרים ופולשתינאים) המאפשרת כניסה מסיבית של עובדים לא ישראלים לענפי הבניין והחקלאות, בעלות נמוכה משמעותית למעסיק מהעלות של העסקת עובדים ישראלים, יוצרת מצב לא סביר.

כדי לראות את כל התמונה הנה מספר נתונים על ענף הבנייה. ענף הבנייה הוא מקור מרכזי לשכר גבוה (בסביבות השכר החציוני) לבעלי השכלה נמוכה בכל עולם המערב. בישראל, כמו במרבית העולם, ענף הבנייה מעסיק למעלה מ-200 אלף עובדים המהווים כ-10% מהמועסקים. מ-1996 עד 2000, 35 אלף ישראלים עזבו את ענף הבנייה, מרביתם ערבים ישראלים. חלקם של הישראלים בתעסוקה בענף ירד ל-50%. מרבית העוזבים הם עובדים בעבודות הכפיים בענף ובמיוחד עבודות רטובות. חלקם יחזרו לעבודה אם שישלמו להם כמו באירופה.

יצרנו ענף המבוסס על עבודת כפיים זולה. עלות השכר לעובד בישראל היא בין חצי לשני שלישי מעלות השכר בכל אחת מארצות אירופה המערבית. ההון לעובד בענף היא בין שלישי לחצי מזו של ארצות המערב. ולכן התפוקה לעובד בבנייה בישראל היא כשני שלישי עד חצי מזו של ארצות המערב. השכר הנמוך גורם לקבלנים להשתמש בטכנולוגיה ישנה ללא כל תמריץ לייעול תעשייתי. ואכן, נתוני הפריון הכולל בענף הבנייה מראים על ירידה במשך שנות התשעים המאוחרות. כל מחלות המשק מתרכזות בענף אחד.¹

המדיניות הנדרשת ברורה. יש לבטל את תהליך הנפקת רשיונות למעבידים וחברות כוח אדם להעסקת עובדים זרים בכמויות בענפי הבניין והחקלאות. יש ליצור מנגנון אישי מוגבל המאפשר תעסוקה מקומית לזמן מוגבל לפרטים שאינם תושבי ישראל. יש לקבוע היטל בגובה של 15-25 אחוזים על עובד לא ישראלי אשר תגרום לכך שעלות שעת עבודה למעסיק מקומי של עובד שאינו תושב ישראל תהיה יקרה או זהה לעלות שעת עבודה של עובד ישראלי. גביית ההיטל תעשה בדומה לתשלומי מס הכנסה במקור על שכר כפי שזה נגבה מאת עובדים ישראלים. נושא זה יוסדר במסגרת חוקי המס כפי שזה נעשה באירופה המערבית.

בנושא זה קיימת הסכמה רחבה ביותר בין כלכלנים. הן באקדמיה והן בסקטור הציבורי. אולם האינטרסים הצרים של קבוצות כוח קטנות שולטות בכנסת, בממשלה ובקבלת

1. וכל זאת עוד לפני שנגענו בשוק הנדל"ן. שוק בו המונופול הממשלתי גורם לעיוותים במחירים, בכמויות, ביזמות ובפיתוח האורבני.

ההחלטות. ללא רפורמה מקיפה נמצא את האבטלה עולה ואת הדרישה למיסוי גבוה כדי להגדיל את תקציבי הרווחה. המשמעות היא שהמשק והחברה ימצאו בשקיעה, שאין לה כל קשר ישיר לבעיות הביטחון, המדיניות המוניטרית או היקף הגירעון.

את התוצאה של תהליך יציאת הגברים הישראלים ממעגל התעסוקה רצוי לתאר במונחים של תוצר לנפש ותוצר לעובד בישראל לעומת ארצות-הברית. תוצר לאומי גולמי (תל"ג) לנפש בישראל היום הוא כ-58% מתל"ג לנפש בארצות-הברית. תל"ג לעובד בישראל הוא כ-80% מזה של התל"ג לעובד בארצות-הברית. כלומר, אילו התעסוקה אצלנו, יחסית, לאוכלוסייה היתה דומה לזו של ארצות-הברית, היינו סוגרים מחצית מהפער ברמת החיים! רמת החיים שלנו היתה משתווה לזו של צרפת. ללא קשר לסיבה לתופעה זו של תעסוקה נמוכה התוצאה הרי ברורה, פחות תוצר לכלל המשק ויותר אנשים שיש לדאוג להם מהקופה הציבורית. מצב זה דורש מיסוי נוסף שאף הוא מקטיץ את הרצון לעבוד או לחיות בישראל. זהו מעגל הגורר תהליך של הקטנת כלל העושה. אז איך יוצאים מזה?

כבר מאמצע שנות השמונים ולאורך כל שנות התשעים עד היום בהולנד, אנגליה וארצות-הברית ומדינות נוספות, נערכו רפורמות מקיפות במערכות הרווחה, המיסוי ודמי אבטלה על מנת להגביר את התעסוקה. כתוצאה מכך עלתה בעולם המערבי בצורה משמעותית התעסוקה וההשתתפות של גברים ונשים בשוק העבודה. ב-1985 שיעור האבטלה בהולנד היה 10.5% — גבוה משיעורי האבטלה בגרמניה וצרפת ויתר ארצות אירופה. ההולנדים הבינו שלהסביר לציבור שכל זה תוצאה של מדיניות הבנק המרכזי הגרמני לא תעזור. לכן, מ-1985 נקטו ההולנדים במספר גדול של רפורמות מקיפות בשוק העבודה אשר הביאו לגידול מהיר בהשתתפות בשוק העבודה ובתעסוקה, כך שבהולנד היום שיעור האבטלה הוא 2% ובגרמניה 9.5% (גבוה מזה של 1985). ראוי להדגיש שלאורך כל התקופה המדיניות המקרו כלכלית בתחום המוניטרי והפיסקלי בהולנד הנה זהה לזו של גרמניה, צרפת ויתר מדינות האיחוד המוניטרי באירופה.

מה עשו ההולנדים? הם הלכו וחיפשו מה גורם לפרטים לא לעבוד וגילו שחוקי מדינת הרווחה מעודדים חוסר תעסוקה וגורמים למס של עד 100% לאלו המעזיזים להמיר תמיכה ציבורית בעבודה חלקית. שלושה מרכיבים עיקריים גרמו להצלחה ההולנדית: שינויים מוסדיים בניהול התשלומים למובטלים תוך יצירת מדיניות תומכת תעסוקה, שינויים במרכיבים מוסדיים המכירים בזכות לתשלומים מנכות ומחלה תוך עידוד תעסוקה לקבוצה זו, וכן הם דאגו שעלות העסקה של פועל מקומי ועובד זר תהיה זהה וששכר המינימום יקום בכל מקומות העבודה ויהיה גבוה מדמי האבטלה או קצבת הכנסה.²

להלן שתי דוגמאות ליצירת תמריץ לעבודה בישראל 2002. הנכים דורשים שקצבתם תשתווה לשכר המינימום. נשמע הוגן. אך צעד זה יחסל כל תמריץ לעבוד ולכן אין לאפשרו. אז מה כן? יש לתת קצבה נמוכה משכר המינימום לנכים ותוספת מיוחדת לאלו שאינם יכולים לעבוד בכלל. עם זאת, יש להשלים את הכנסת הנכים המועסקים כך ששכרם ישתווה לשכר המינימום. התעסוקה של אלו תתרום למשק יותר מההוצאה.

2. Nickels S. and Van Ours I., The Netherlands and the United Kingdom: A European Unemployment Miracle? 1999, Economic Policy, vol. 15, (30) April 2000.

למקבלי קצבאות כיום קיזוז מלא של קצבה בגין הכנסה מעבודה. משמעות הקיזוז המלא למקבלי הקצבה היא מס שולי של 100% לפרט הבוחר לעבוד במקום לקבל קצבה ממשלתית במסגרת תשלומי רווחה. הקושי להיכנס למעגל המועסקים הוא רב באוכלוסיית מקבלי הקצבאות. למעשה היה צורך לסבסד את כניסת מקבלי הקצבה למסגרת תעסוקתית ולא להטיל עליו מס. אך השיטה בישראל היא מס שולי של 100%.

המסקנה היא פשוטה: יש לערוך במשק רפורמות פרטניות בהעסקת עובדים זרים, תשלומי הרווחה, קצבאות, שכר מינימום ומיסוי העבודה וההון כדי לעודד תעסוקה על-ידי מיסוי נמוך של הישראלים הנכנסים לכוח העבודה. נהוג לומר: *the Business is in the details*, כלומר, יש לערוך שידוד מלא במערכות המיסוי והתמיכות כדי לעודד את כולם לעבוד בכל מחיר. ההימנעות מעבודה בגיל צעיר מקטינה את היכולת להשתלב בתעסוקה בעתיד. יש לבחון בפירוט ביטול מגבלות על עבודה חלקית או מלאה למקבלי תשלומי רווחה גם במחיר של גידול בהוצאות. הגידול בתעסוקה יגרום לכך שהתוצר יעלה וכך גם המיסוי. יש לבחון הקטנת הטבות לנתמכים שאינם עובדים והגדלה למועסקים כך שהמס האפקטיבי על כניסה לתעסוקה ורווחה יהיה אפס. יש להקפיד שתשלומי רווחה ללא תעסוקה יהיו נמוכים משמעותית משכר מינימום. יש להקפיד שעלות המועסק הזור תהיה גבוהה מזו של עובד ישראלי מקביל.

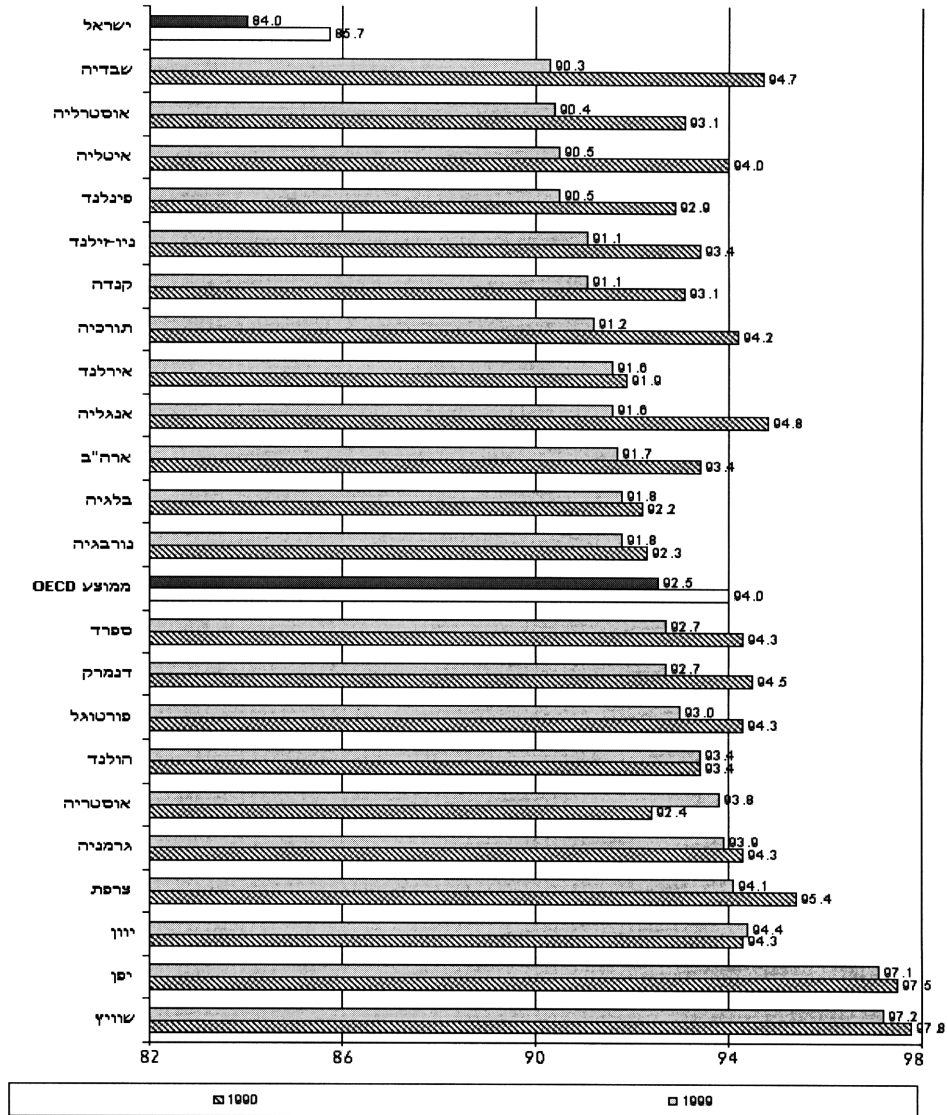
מ-1975 עד 1990 רמת החיים הממוצעת בישראל היוותה כ-60% מרמת החיים בארצות-הברית. ב-1996 צמצמנו את הפער ל-64% אך מאז הפער גדל וחזר היום לרמתו ב-1975. אם התהליך של שש השנים האחרונות ימשך בשש השנים הבאות אזי אנו נחזור לרמת החיים היחסית שלנו באמצע שנות השישים. זהו מסלול אשר יגרום בוודאות לירידה מסיבית של ישראלים לאמריקה. כדי לחזור למסלול הצמיחה יש לעודד היום את התעסוקה של ישראלים בעלי השכלה נמוכה.

לוח 1:
שיעורי השתתפות בכוח העבודה בישראל 1990, 1999

נשים		גברים		
1999	1990	1999	1990	
47.3	41.1	60.7	62.3	שיעור השתתפות הממוצע
שיעורי השתתפות לפני:				
קבוצות השכלה (שנות לימוד):				
12.9	20.2	44.5	60.9	8-0
30.6	32.3	53.5	60.5	10-9
48.7	46.2	60.3	60.8	12-11
62.7	63.6	67.2	67.7	15-13
77.8	77.1	76.4	73.0	+ 16
קבוצות גיל:				
34.2	28.8	32.5	31.7	24-15
68.0	59.0	84.0	85.7	גילאי העבודה העיקריים, 54-25
טרם פנסיה				
47.5	41.0	65.3	73.7	(לנשים 59-55, לגברים 64-55)
9.2	10.0	14.6	20.2	גיל פנסיה (לנשים 60, לגברים 65)
מספר ילדים:				
39.9	33.0	48.7	47.0	ללא ילדים
69.0	61.6	88.9	89.7	עד שלושה ילדים
45.2	43.1	81.1	87.2	שלושה ילדים ויותר
בעל השכלה תורנית				
41.0	36.0	22.9	32.7	שייך למשק בית חרדי
לא יהודי				
20.8	12.2	64.2	67.9	
תושב ערי פיתוח				
47.7		59.2		

הערה: בעל השכלה תורנית הוא גבר שמקום לימודיו הוא "ישיבה גדולה". כל המתגוררים במשק ביתו של גבר בעל השכלה תורנית נחשבים לשייכים למשק בית חרדי.

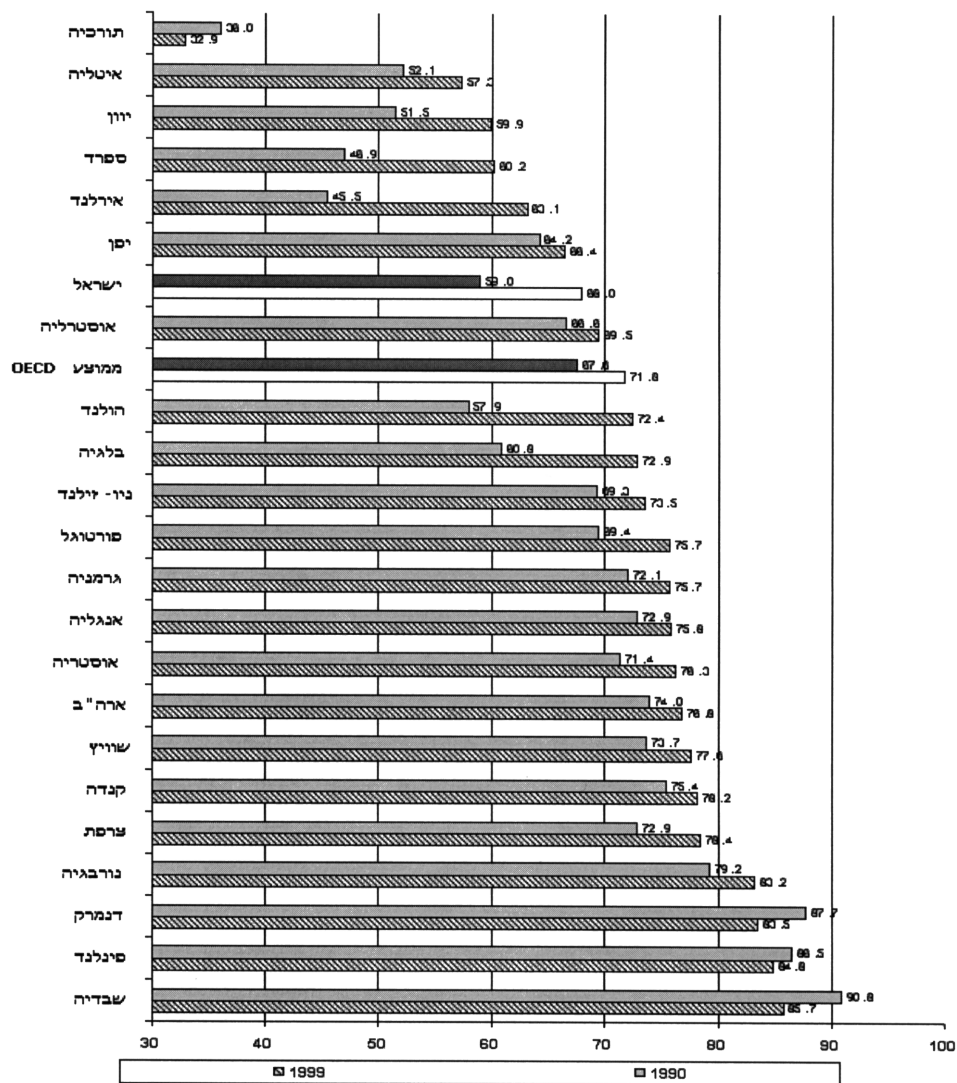
ציור 1:
שיעורי השתתפותם של גברים בגילאי העבודה העיקריים (25-54) בישראל ובמדינות OECD
1990, 1999

מקור: ישראל: סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.
המדינות האחרות: OECD Employment Outlook, June 2000.

ציור 2:

שיעור השתתפותן של נשים בגילאי העבודה העיקריים (25-54) בישראל ובמדינות OECD
1999, 1990

מקור: ישראל: סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.
OECD Employment Outlook, June 2000. המדינות האחרות.

ציור 3:
 אחוז המועסקים מהשטחים והעובדים הזרים מתוך סך-כול המועסקים בסקטור העסקי
 2001-1990

